

خاتمه حضرت خدیجه

بهترین مکان مکه، پسی از مسجد الحرام

عبدالوهاب ابراهیم ابوسلیمان / سید مرتضی حسینی فاضل

از میان بردن برخی آثار اسلامی شهرهای مکه، مدینه و جده و یا تغییر نام برخی دیگر از این اماکن، باعث شکل‌گیری بحث‌های گسترده‌ای در دو عرصه فکری و رسانه‌ای گردیده است. شماری از اندیشمندان، فرهیختگان و بزرگان، این روند را تأیید می‌کنند، اما شماری دیگر نیز در برابر این اقدامات ایستاده و با آن به مخالفت بر می‌خیزند؛ همچنان که توجه شماری از نویسندگان و اندیشمندان رسانه‌های ما به این موضوع جلب شده است. به دلیل اهمیت این موضوع و نیاز به بررسی ژرف‌تر، مؤسسه «عکاظ» به انتشار سلسله مطالبی در این باره اقدام کرده است. این پژوهش را شیخ دکتر عبدالوهاب ابراهیم ابوسلیمان، عضو جمعیت دانشمندان بلند پایه سامان داده است. در این پژوهش، موضوع یاد شده، به همراه دلایل و شواهد محکم، بررسی و به اشکال‌های مطرح شده از سوی موافقان و مخالفان پاسخ داده شده است.

ازرقی عنوان جدید دیگری با نام «اماکن متبرکة مكة مکرمه، موسوم به زادگاهها» مطرح نموده و سخش را اینگونه آغاز می کند: «این اماکن، مساجدی هستند که مردم آن‌ها را با نام موالید^۱ می‌شناسند.» و ما به همین دلیل، این اماکن را از مساجد جدا کردیم. از جمله زادگاه‌های یاد شده، عبارت‌اند از:

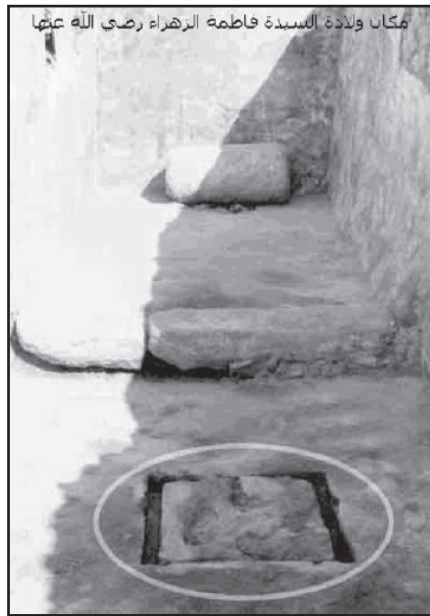
۱. «زادگاه پیامبر گرامی اسلام ﷺ» و آن، در جایی است به نام «سوق اللیل»^۲ که مردم مکه آنجا را می‌شناسند...

سهیلی در تعیین زادگاه پیامبر و سازنده این بنا، مطالبی شگفت آورده، می‌گوید: «[پیامبر] در شعب به دنیا آمد و نیز گفته‌اند در خانه‌ای نزدیک صفا به دنیا آمد. این خانه در دست محمد بن یوسف، برادر حجاج بن یوسف ثقفی بود. پس از آن، زبیده به هنگام سفر برای حج، در این مکان مسجد ساخت.»

حافظ علاء الدین مغطای نیز در کتاب «سیره» خود مطالب شگفتی در باره محل تولد پیامبر ﷺ آورده است. وی می‌نویسد: «بر اساس آنچه برای من ثابت شده، پیامبر در مکه به دنیا آمد.» وی سپس می‌افزاید: «پیامبر در خانه‌ای که بعدها متعلق به محمد بن یوسف، برادر حجاج بن یوسف بود، به دنیا آمد.»

شگفت‌آورتر این که گفته‌اند: پیامبر ﷺ در «الردم» و به روایتی در «عسفان» زاده شد. ادعای ردم به عنوان زادگاه پیامبر را ابوحفص بن شاهین در «الناسخ و المنسوخ» آورده است. وی می‌گوید: «احمد بن عیسی بن السکن به نقل از هاشم بن قاسم، به نقل از یعلی بن اشدق از عبدالله بن جراد نقل می‌کند: «پیامبر ﷺ در الردم به دنیا آمد و در همان جا ختنه شد. بعثت ایشان نیز در ردم بود.»

بکری می‌گوید: «در ردم [نقطه‌ای که متعلق به بنی جمح در مکه است] میان بنی جمح و بنی محارب بن فهر جنگی رخ داد. بنی محارب با بنی جمح پیکاری سخت کردند. به همین دلیل آن جا «ردم»^۳ نام گرفت. دلیل آن ویرانه‌های به جا مانده از نبرد بود.»^۴ پس از آن، مطالبی در باره موضوعات مربوط به این مکان شریف آورده است؛ مانند: «روایات مربوط به برکت این مکان، ویژگی و مساحت آن، بر اساس آنچه مرحوم فاسی نقل کرده و سر انجام از نام خلفایی که برای آبادانی آنجا اقدام کرده‌اند یاد کرده است.»

۲. «زادگاه فاطمه علیها السلام»، این مکان نقطه‌ای از خانه مادرش خدیجه بنت خویلد علیها السلام است که در کوچۀ معروف به کوچۀ «الحجر» در مکه مکرمه واقع است.^۵ وی در جای دیگر، به هنگام بیان خانه‌های متبرکۀ مکه مکرمه نیز دربارهٔ این مکان سخن گفته و افزوده است: از جمله مکان‌ها، خانهٔ خدیجه بنت خویلد علیها السلام است که این خانه به «زادگاه فاطمه علیها السلام» شهرت دارد؛ چرا که حضرت زهرا و دیگر فرزندان خدیجه از پیامبر صلی الله علیه و آله در این خانه به دنیا آمده‌اند...

بخش مهمی از این خانه، اکنون به شکل مسجد است؛ زیرا در آن یک رواق، هفت قوس روی هشت ستون قرار دارد. در دیوار سمت قبله، سه محراب وجود دارد.... آنها عبارت‌اند از سه نقطه و جا:

اول: جایی که گفته می‌شود فاطمه در آن زاده شد.

دوم: نقطه‌ای که می‌گویند گنبد وحی است. این نقطه به زادگاه فاطمه چسبیده است.

سوم: مکانی که به آن «المختبأ»^۶ گفته می‌شود. آن نیز به گنبد وحی چسبیده است...^۷

به گفته محب طبری، این خانه پس از مسجد الحرام برترین مکان مکه است. شاید دلیل این برتری، سکونت پیامبر ﷺ در این خانه باشد که از زمان ازدواج با خدیجه تا زمان هجرت در آن زیسته است. همچنین در این خانه وحی بسیار نازل شده است. در این خانه پیامبر با خدیجه نزدیکی کرده و در این سرا فرزندانش به دنیا آمده‌اند. همچنانکه مرگ خدیجه علیها السلام در این خانه بوده است.

۳. «زادگاه علی بن ابی طالب علیه السلام»، این نقطه به زادگاه پیامبر ﷺ نزدیک است و از سمت کوه در بالای زادگاه پیامبر قرار دارد. این نقطه برای اهل مکه مشهور است و اختلافی بر سر آن وجود ندارد. ازرقی در باره آن سخنی نگفته ولی ابن جبیر از آن یاد کرده است. بر سر در آنجا نوشته‌اند: «این زادگاه امیر مؤمنان، علی بن ابی طالب علیه السلام است. در این مکان پیامبر ﷺ رشد کرده است. ساخت این خانه به دستور سرور ما ابو عباس احمد بن ناصر لدین الله، در سال ششصد و هشت صورت گرفته است...^۸ وی در ادامه از ابعاد و مساحت خانه و موقعیت آن سخن گفته است.

۴. «زادگاه/امام [جعفر صادق علیه السلام]»، از دیگر اماکن متبرک در این دیار است. این مکان، در خانه‌ای معروف به خانه ابو سعید و در نزدیکی دار العجله قرار دارد. بر سر در این خانه، روی سنگی نوشته شده «اینجا زادگاه جعفر صادق است.» پیامبر ﷺ وارد این خانه شده است...^۹ سپس وی به بیان مساحت خانه و بناکننده آن می‌پردازد.

ازرقی در مطلبی با عنوان «بیان خانه‌های متبرک مکه مکرمه» به ترتیب از این خانه‌ها یاد می‌کند و می‌گوید: خانه ام المؤمنین حضرت خدیجه علیها السلام که پیشتر در این باره سخن فته شد.

۵. محلی که گفته‌اند «خانه ابوبکر» است. این خانه در «کوچه الحجر» قرار گرفته و مشهور است و بر سنگی که پیش روی خانه قرار گرفته، نوشته‌اند: «این، خانه همنشین پیامبر ﷺ در غار و رفیق ایشان در سفرهای او است...^{۱۰} در ادامه، ابعاد تاریخی این خانه و توصیف مسجد موجود در آن را تشریح می‌کند.

۶. «خانه ارقم مخزومی»، که نزدیک صفا قرار گرفته و به «خانه خیزران» مشهور

است. از این مسجدی که در این خانه است، دیدار می‌شود. این مسجد از مساجد شناخته شده‌ای است که ازرقی از آن یاد کرده است... شاید این نقطه، پس از خانه خدیجه بنت خویلد رضی الله عنها با فضیلت‌ترین جای مکه باشد؛ چرا که پیامبر صلی الله علیه و آله در آن بسیار توقف داشتند و مردم را پنهانی دعوت به اسلام می‌کردند. از سوی دیگر اقامت پیامبر صلی الله علیه و آله در این خانه کمتر از اقامت ایشان در خانه حضرت خدیجه بود. به همین دلیل خانه خدیجه از این نقطه با فضیلت‌تر بود.^{۱۱} وی به توصیف این مسجد و بیان مساحت آن و همچنین کتیبه موجود در آنجا می‌پردازد.

۱۷. «خانه عباس بن عبدالمطلب - رضی الله عنه - در مسعی»، در این خانه پرچم سبزی وجود دارد. این خانه اکنون سرای فقیران است.^{۱۲}

این هفت مورد، از مکان‌هایی است که علامه تقی الدین فاسی از آن‌ها یاد کرده است. وی پس از شناساندن جاهای پیش گفته، در ضمن مطلبی با عنوان «کوه‌های متبرک مکه و پیرامون آن» به معرفی مسجدی در منا می‌پردازد:

۱. مسجد مرسلات، این مسجد نزدیک مسجد خیف و در سمت یمن است. محب طبری در کتاب «القری لقا صدم القری» می‌نویسد: عبدالله بن مسعود رضی الله عنه درباره غاری که در آن، سوره «مرسلات» نازل شده، چنین روایت می‌کند:

«در منا، با پیامبر صلی الله علیه و آله در غاری بودیم که سوره مرسلات بر ایشان نازل شد. آن حضرت این سوره را تلاوت می‌کردند و من برای افراد حاضر در غار واگویی می‌کردم. در این هنگام ناگهان ماری به سوی ما جهید. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مار را بکشید. ما آن را فراری دادیم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: همانگونه که شما از شرّ مار حفظ شدید من هم از شرّ شما حفظ شدم.»

این روایت را بخاری در باب «جنبندگان که کشتن آن‌ها حرام است» نقل می‌کند:

«این غار از سمت کوه، مُشرف به یمن، پشت مسجد خیف قرار دارد و در منا غاری است مشهور. از پیشینیان اینگونه نقل می‌شود و خداوند داناست.»^{۱۳}

از تألیفات مهم فاسی در این باره، مطالبی است که در باب «بیست و دوم» آورده است.

باب یاد شده، از اماکنی در مکه مکرمه یاد می‌کند که متعلق به مناسک هستند. ایشان در این راستا بیست و شش مکان را نام می‌برند. ترتیب این اماکن که به تفصیل درباره آن‌ها سخن گفته، طبق حروف «الف - با» است.

علامه جمال الدین محمد جار الله بن محمد نور الدین بن ابو بکر بن علی بن ظهرة القرشی المخزومی (وفات: ۹۸۶) بخش پایانی کتاب «الجامع اللطیف فی فضل مکه و أهلها و بناء البیت الشریف» را به بیان اماکن مهم و ارجمند مکه و پیرامون آن (مشاهد، زادگاه‌ها، خانه‌ها، مساجد، کوه‌ها، آرامگاه‌ها و مانند آن) اختصاص داده که زیارت می‌شوند و فضیلت آن‌ها دارای شهرت است.

وی در آغاز، به بیان زادگاه‌ها پرداخته، می‌نویسد:

۱. «محل تولد سرور ما، پیامبر خدا ﷺ، ارجمندترین زادگاه‌ها». این مکان در مکه و در جایی است که به «سوق اللیل» شناخته می‌شود. مشهور است که این جا زادگاه پیامبر ﷺ می‌باشد.»

جمال الدین محمد جار الله در ادامه افزوده است: «این که سوق اللیل زادگاه پیامبر ﷺ است، سخنی است مشهور و نقل شده از پیشینیان. در گذشته، رسم بر این بود که شب

«این‌که سوق اللیل زادگاه پیامبر ﷺ است، سخنی است مشهور و نقل شده از پیشینیان. در گذشته، رسم بر این بود که شب دوازدهم ربیع الأول قاضی شافعی مکه، پس از گزاردن نماز مغرب، خود را آماده زیارت این مکان شریف می‌کرد. وی این کار را به همراه جمع بزرگی، از جمله حضور قضات سه‌گانه، بیشتر فقهای برجسته و اهل فضل، با جمعیتی عظیم انجام می‌داد و برای این کار از فانوس‌های فراوان و شمع‌های بزرگ استفاده می‌شد...»

دوازدهم ربیع الأول قاضی شافعی مکه، پس از گزاردن نماز مغرب، خود را آماده زیارت این مکان شریف می‌کرد. وی این کار را به همراه جمع بزرگی، از جمله حضور قضات سه‌گانه، بیشتر فقهای برجسته و اهل فضل، با جمعیتی عظیم انجام می‌داد و برای این کار از فانوس‌های فراوان و شمع‌های بزرگ استفاده می‌شد...^{۱۴} وی در ادامه، به بیان تفصیلی این اماکن می‌پردازد که ما اکنون به طور فشرده، آن‌ها را بر می‌شماریم:

۲. «زادگاه حضرت فاطمه علیها السلام، دختر سرور ما پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که در خانه مادرش خدیجه علیها السلام در کوچهای به نام «کوچه حجر» واقع شده است.

طبری نام این خانه را «دار خزیمه» خوانده است... بخش مهمی از این خانه، به شکل مسجد است. در آن، گنبدی است که «گنبد وحی» اش نامیده‌اند. در کنار این گنبد جایی است که مردم از آن دیدن می‌کنند و آن «المختبأ» نام دارد. برخی گمان کرده‌اند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای در امان بودن از سنگ‌های مشرکان، در این مکان پنهان می‌شدند. البته این، سخنی است بی‌پایه.

۳. «زادگاه مولای ما علی بن ابی طالب علیه السلام» و آن، در محلی معروف به شعب علی^{۱۵} است.^{۱۶} این مکان، روبه‌روی زادگاه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم واقع شده و از سمت کوه، در بالای این زادگاه قرار گرفته است. آنجا نقطه‌ای است که برای اهالی مکه مشهور بوده و اختلافی در آن نکرده‌اند. در ورودی آن، سنگی است که بر آن نوشته‌اند: «اینجا زادگاه امیرالمؤمنین علی ابن ابی طالب است. در این محل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پرورش یافت...» گفته‌اند: زادگاه حضرت علی علیه السلام

در دل کعبه است. اما نووی در کتاب تهذیب الاسماء و اللغات آن را ضعیف می‌داند.

۴. «زادگاه حضرت حمزة بن عبدالمطلب، عموی گرامی پیامبر ﷺ»، و آن در بخش فرودست مکه و در مسیر برکه ماجن واقع است. مکیان آن را برکه ماجد گویند که اشتباه است. مرحوم فاسی گوید: مطلبی که نشانه صحت این سخن باشد نیافتم. بلکه باید گفت: درستی این سخن جای تأمل دارد؛ زیرا در این جا محلی برای بنی هاشم نبوده است. البته خداوند آگاه‌تر است.

۵. «جایی که گفته می‌شود زادگاه عمر بن خطاب است». فاسی این مطلب را ضعیف شمرده، می‌گوید: «در این باره چیزی نمی‌دانم که بتوان از آن کمک گرفت...»^{۱۷}
۶. جایی که گفته‌اند زادگاه [امام] جعفر صادق [علیه السلام] است.^{۱۸}

* * *

جمال الدین محمد جار الله در ادامه معرفی «خانه‌های متبرک» بار دیگر این بحث را دنبال کرده، اما این بار به اعتبار «معرفی مساجد مکه» به شناسایی این خانه‌ها پرداخته است. از خانه‌هایی که بر شمرده، «خانه ارقم بن ابی ارقم مخزومی» است که امروزه به «دار الخیزران» مشهور است. این خانه در نزدیکی صفا واقع شده و در آن مسجدی است از آن دیدار به عمل می‌آید؛ زیرا پیامبر خدا ﷺ در آغاز اسلام، از این خانه به دعوت پنهانی خود می‌پرداخت. عمر بن خطاب، حمزة بن عبدالمطلب و دیگران در این مسجد مسلمان شدند. یاران پیامبر ﷺ در این خانه گردهم آیی داشتند. به همین دلیل دارای فضیلت فراوان است. این مسجد را خیزران، کنیز مهدی عباسی بنا کرده است...»^{۱۹}

جمال الدین محمد، در ادامه، همچنین از «خانه عباس بن عبدالمطلب ﷺ» را نام برده، می‌نویسد:

«این خانه اکنون منزلگاه فقیران در مسعای^{۲۰} بزرگ است. بر دیوار این مسجد دو میله سبز رنگ است که حرکت در میان آن‌ها به هنگام سعی سنت است.»^{۲۱}

وی از مساجد موجود در منا و اطراف آن، که در روایات از آن‌ها نام برده شده، یاد

می‌کند و می‌گوید: «برخی از این مساجد تا به امروز مشهور و شناخته شده‌اند. برخی از این مساجد نیز در مکه و بیرون آن هستند ولی کسی آن‌ها را نمی‌شناسد.» این عالم اسلامی، در ادامه، از مساجد معروف زمان خود که از جمله آن‌ها «مسجد البیعه»، «مسجد جن» و «مسجد الاجابه» است نام می‌برد که در زمان ما نیز مساجدی مشهور هستند.

جمال الدین محمد، همچنین به هنگام بیان مساجد موجود در منا و سمت و سوی آن، از «مسجد بیعت» و «مسجد نحر» نام برده که بین جمره اول و جمره میانی و در سمت راست مسیر منتهی به عرفه واقع است. و می‌گوید: مسجد دیگر، «مسجد کبش» است که در سمت چپ مسیر منتهی به عرفه، در دامنه کوه ثبیر واقع است. «مسجد عایشه» نیز از این مساجد است که در دامنه کوه روبه‌روی ثبیر قرار دارد. «مسجد خیف» نیز از مساجد یاد شده است. مسجد دیگری نیز هست که در کوهپایه مشرف به مسجد خیف است. طبق نقل صفانی، نام آن، «مسجد ضب» می‌باشد. همچنین نام آن صفایح و یا صابح نقل شده است... و مشهور به «غار المرسلات» است. این غار تا به امروز مکانی است مشهور. در صحیح بخاری بابی است با عنوان «جنبندگان» که کشتن آن‌ها حرام است» و در آن، از ابن مسعود در باره غاری که در آن سوره «مرسلات» نازل شد، روایتی نقل گردیده که می‌گوید:

«ما در منا، با پیامبر در غاری بودیم که سوره مرسلات بر ایشان نازل شد. پیامبر این سوره را تلاوت می‌کردند و من نیز برای افراد حاضر در این غار واگویی می‌کردم. هنوز تلاوت این سوره تمام نشده بود که ناگهان ماری به سمت ما جهید. پیامبر ﷺ فرمود: مار را بکشید. ما آن را فراری دادیم و رفت. پیامبر ﷺ فرمودند: همانگونه که شما از شر مار حفظ شدید من هم از شر شما حفظ شدم.»

از دیگر مساجد این منطقه، «مسجد عرفه» است که در آن، امام^{۲۲} نماز می‌خواند. این مسجد نیز مشهور است.

همچنین «مسجد تعیم» است که عایشه پس از حج خود، در سال حجة الوداع از آنجا

معتمر شد...^{۲۳}

علامه جمال الدین محمد بن ظهیره به نام بردن از مساجد غیر مشهوری مبادرت می‌کند

که ازرقی آنها را ذکر کرده است. وی می‌نویسد:

«اما مساجدی که ازرقی نام برده و امروزه مشهور نیستند، پنج باب است:

۱. مسجدی در بالاترین نقطه مکه، واقع در میان شعب ابن عامر که امروزه به شعب عامر مشهور است...

۲. مسجدی در اجیاد، که گفته می‌شود پیامبر ﷺ در نقطه‌ای از آن تکیه داده است. ازرقی می‌نویسد: دانشمندان این سخن را انکار می‌کنند و می‌گویند: پیامبر ﷺ در اجیاد صغیر نماز گزارده است. اما به طور قطع نمی‌توان محل نماز ایشان را تعیین کرد. بلکه برخی از روی حدسی بی پایه، این نقطه را مشخص می‌کنند.

۳. مسجدی واقع در بخش بالای مکه در برابر مسجد حرس، که به آن «مسجد شجره» گفته می‌شود. نقل می‌کنند که پیامبر ﷺ در مسجد حرس بود. درختی را که در این مسجد بود به نزد خود خواند. این درخت نیز نزد پیامبر ﷺ آمد. آنگاه ایشان از درخت چیزی پرسید و به آن دستور داد به جای پیش بازگردد و درخت چنین کرد...

۴. مسجدی در «طوی» در بالای مکه، واقع در میان دو تنگه‌ای که حاجیان از آنجا وارد مکه می‌شوند.

۵. مسجد سرر... اما تعیین مکان دقیق این مسجد اکنون ممکن نیست. بلکه سمت آن را نیز نمی‌توان مشخص کرد.

۶. مسجدی در عرفه، از سمت شمالی مسجد ابراهیم. این مسجد آن نیست که امام نماز می‌گزارد. این مساجد در زمان ما شناخته شده نیستند...»^{۲۴}

* کتاب «الإعلام بأعلام بیت الله الحرام فی تاریخ مکه المشرقة»، تألیف امام محمد قطب الدین بن احمد علاء الدین بن محمد نهروالی مکی، مشهور به قطبی (۹۹۰-۹۱۷ق.).
محمد قطب الدین، نام عنوان پایانی کتاب خود را «خاتمة فی ذکر المواضع المباركة و الأماكن المأثورة بمكة المشرقة»^{۲۵} می‌گذارد و در آن، اماکن تاریخی و مأثور را بر می‌شمارد.

ایشان در این بخش، به شکل مفصل و با پژوهش تاریخی و سازمان یافته، به شناساندن

این اماکن پرداخته و ابتدا از اماکنی سخن می‌گوید که در رساله حسن بصری (ره) از آن‌ها یاد شده است. سپس اماکنی را معرفی می‌کند که نقاش آن‌ها را مرتبط با این اماکن می‌داند. نخستین این مکان‌ها «خانه حضرت خدیجه علیها السلام» است. پس از آن، «زادگاه پیامبر صلی الله علیه و آله»، سپس «دار ارقم مخزومی» است. وی در ادامه، مکان‌های دیگر را به همراه شرح تاریخ و چگونگی ساخت آن‌ها می‌آورد. قطبی نهروالی به ذکر مکان‌هایی بسنده می‌کند که در زمان ایشان معروف بوده‌اند. وی در پایان نوشتار خود می‌نویسد: «ما به اماکن معروف و شناخته شده بسنده کردیم»^{۲۶}

* کتاب «الأرج المسکمی فی التاریخ المکی و تراجم الملوک و الخلفاء»، تألیف: علامه علی بن عبد القادر طبری (متوفای ۱۰۷۰ ق.).

نویسنده در فصل سوم کتاب، با عنوان «اماکن مشهور مکه و مساجد آن» نوشته است:

«در مکه و پیرامون آن، مکان‌های مشهوری هست که زیارت آن‌ها مستحب می‌باشد. به غیر از مسجد الحرام، مساجد و منزل گاه‌های فراوانی هست که پیشینیان آن‌ها را ذکر کرده‌اند. آن دسته از مساجدی که آنان بیان کرده‌اند، در اینجا یادآوری می‌شوند. ملاک ما، در نام بردن از آن‌ها، مساجدی است که در زمان ما وجود دارند. زادگاه‌هایی که پیشینیان نام برده‌اند، در زمان ما همگی به مسجد تبدیل شده‌اند...»^{۲۷}

نخستین مکانی که در این کتاب نام برده می‌شود، «زادگاه پیامبر صلی الله علیه و آله» است. وی می‌نویسد که آن، در دهانه شعب علی است. این مکان معروفی است که پیشینیان ذکر کرده‌اند. ناصر عباسی (۶۲۲-۵۵۳ ق.) به آبادانی آنجا اقدام کرد. پس از وی، به ترتیب اشرف شعبان، حاکم مصر، ناصر فرج بن برفوق، ملک مظفر غسانی حاکم یمن و سلطان سلیمان خان برای آبادانی این مکان تلاش کردند. سلطان سلیمان خان در سال ۹۳۵ گنبد و مسجدی در این مکان بنا کرد. پس از وی، سلطان غازی محمد خان ابن مولانا مقدس مراد خان - که خداوند هر دورا بیامرزد - در سال ۱۰۰۹ برای آبادانی این زادگاه تلاش کردند. معماری که در این سال برای این کار استخدام شد، از بزرگان دولت عثمانی بود و «غضنفر آغا» نام داشت. برای این اقدام کمک مالی فراوانی شد. دیوارهای این مکان بالا آورده شد و بر آن گنبدی بزرگ به همراه مناره بنا شد. از سوی دیگر در دیار رم برای آن وقف ایجاد گردید. برای زادگاه پیامبر صلی الله علیه و آله

مؤذن، خادم و امام جماعت نیز تعیین شد که برای هر یک از آن‌ها نیز از محل غلات وقف یاد شده به صورت سالیانه مقداری تعیین و میان آن‌ها تقسیم می‌گردید. پس از آن این دولت شریف عثمانی یک مدرس را برای آنجا تعیین کرد تا دو روز در هفته در این مکان یاد شده تدریس کند.

خانه حضرت خدیجه نیز از دیگر آثار اسلامی مکه است:
این مکان در کنار زادگاه حضرت فاطمه علیها السلام قرار دارد... پس از مسجد الحرام، خانه حضرت خدیجه با فضیلت‌ترین مکان مکه است... دار الخیزران نیز از جمله این مکان‌ها است که در صفا معروف است. پیشینیان گفته‌اند که در این خانه مسجدی است که به آن «المختبأ» گفته می‌شود.

از دیگر مکان‌های مکه، زادگاه فاطمه علیها السلام است. این مکان در کوچه «حجر» در سمت راست مسیر منتهی به مسجد الحرام قرار دارد. خانه حضرت خدیجه نیز از دیگر آثار اسلامی مکه است: این مکان در کنار زادگاه حضرت فاطمه علیها السلام قرار دارد... پس از مسجد الحرام، خانه حضرت خدیجه با فضیلت‌ترین مکان مکه است... دار الخیزران نیز از جمله این مکان‌ها است که در صفا معروف است. پیشینیان گفته‌اند که در این خانه مسجدی است که به آن «المختبأ»^{۲۸} گفته می‌شود؛ زیرا که در آغاز بعثت، پیامبر در این مکان مخفی می‌شد. واژه «مسجد» به همه این خانه اطلاق می‌شود. این خانه دارای امام جماعت و خادم است...^{۲۹}
به این گونه تاریخ‌نگاران مکی، یکی پس از دیگری و به‌طور متواتر این مکان‌ها را نام برده‌اند. آن‌ها به بیان اصلاحات صورت گرفته روی این مکان‌ها و نیز اهتمام ملوک و حاکمان مسلمان از گذشته تا به امروز پرداخته‌اند. از جمله می‌توان به کتاب‌های زیر اشاره کرد.

** کتاب «مناخ الحرم فی أخبار مکه و البیت و ولایة الحرم»، تألیف علامه علی بن تاج

الدین بن تقی الدین سنجاری (۱۱۲۵ - ۱۰۵۷ق.).

این دانشمند مسلمان به بیان «آثار مکه و زیارت گاه‌های آن» می‌پردازد. وی سخن در این باره را با این عبارت آغاز می‌کند که: «در مکه آثار فراوان و زیارت گاه‌های مشهوری هست. مورخان در کتاب‌های مفصل خود آن‌ها را نام برده‌اند. برخی از این‌ها به هنگام نیاز نام برده خواهند شد...»^{۳۰}

* کتاب: «تحصیل المرام فی أخبار البيت الحرام والمشاعر العظام ومكة والحرم وولاتها الفخام»، تألیف علامه محمد بن احمد بن سالم بن عمر مکی مالکی، معروف به ابن صباغ (وفات: ۱۳۲۱ق.)

وی می‌نویسد: «فصل سوم: اماکنی از مکه مکرمه و پیرامون آن که دعا در آن‌ها مستجاب است...» در ادامه چنین می‌نگارد: «قاضی مجد الدین شیرازی در کتاب خود (الوصل و المنی) مکان‌های دیگری از مکه و پیرامون آن را نام برده که دعا در آن مکان‌ها مستجاب است؛ زیرا که نقاش در کتاب «منسک» آورده است: دعا در ثبیر و مسجد کبش مستجاب است. دیگران مسجد خیف را نیز افزوده‌اند...» وی در سطور بعد می‌نویسد:

«همچنین در خانه خدیجه همسر پیامبر ﷺ در شب جمعه دعا مستجاب است. زادگاه پیامبر ﷺ نیز نقطه دیگری است که به هنگام زوال روز دوشنبه، دعا در آن‌ها مستجاب است. در محل «المختبأ» در دار الخیزران نیز پس از نمازهای مغرب و عشا دعا مستجاب می‌شود...»^{۳۱}

* «سالنامه العربیة فی شأن الدولة العثمانیة» که به سال ۱۳۰۳ق. منتشر گردید. در این سالنامه مکان‌های اسلامی متبرک مکه مکرمه را بیان کرده است. این بیان مفصل به همراه تشریح اقدامات و تحولات صورت گرفته در این اماکن متبرک نگاشته شده است.^{۳۲}

* علامه محدث، رییس مورخان مکی در دوران جدید، شیخ عبدالله غازی (۱۳۶۵-۱۲۹۰ق.) فصل چهارم کتاب دانشنامه‌ای خود با نام «افادة الأنام بذكر أخبار بلد الله الحرام» را به بیان زادگاه‌های مشهور مکه اختصاص داده و در این فصل به بیان تفصیلی این زادگاه‌ها می‌پردازد. همچنانکه تاریخ ساخته شدن این بناها، اهتمام پادشاهان و فرمانروایان نسبت به این مکان‌ها را نیز در این فصل آورده است.^{۳۳} این کتاب‌ها نمونه‌ای از تألیفات فراوان تاریخی در این باره بودند.

برجسته‌ترین اثر علمی مکتوب در زمان کنونی، اثر علامه شیخ عبدالمالک بن عبدالقادر بن علی، معروف به طرابلسی (وفات: ۱۴۱۸ق.) است که با نام «ملخص مناسک الحج، ویلیه دلیل الآثار المطلوبة فی مكة المحبوبة» به زیور طبع آراسته شده است.^{۳۴} ایشان در این کتاب سی مورد از آثار مطلوب مکه را نام می‌برد. در میان آن‌ها نام‌های مشاعر مقدس نیز دیده می‌شود. وی در کتاب خود نقشه مکه را کشیده و بر روی نقشه اماکن تاریخی اسلامی مشهور در زمان حاضر را تشریح می‌کند.

۱. زادگاه‌ها
۲. بازار شب
۳. یعنی ویرانه
۴. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۶۹
۵. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۷۰
۶. مخفی گاه
۷. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۷۲
۸. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۷۰
۹. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۷۱
۱۰. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۷۳
۱۱. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۷۴
۱۲. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۷۵
۱۳. شفاء الغرام، ج ۱، ص ۲۸۳
۱۴. الطبعة الثالثة، (مكة المكرمة: توزيع مكتبة الثقافة، سوق الليل، عام ۱۳۹۲/۱۹۷۲) ص ۳۲۵
۱۵. دره علی.
۱۶. شیعیان و حتی تعدادی از علمای اهل سنت بر این باورند که آن حضرت در کعبه تولد یافته است. از جمله علمای اهل سنت که بر این مطلب تصریح کرده‌اند، عبارت‌اند از:
* ابو عثمان، عمرو بن بحر، معروف به «جاحظ»، صاحب کتاب «البيان و التبيين»، (متوفای ۲۵۵ق.) رساله‌ای در باره فضایل بنی هاشم نوشته و در آن، از ولادت امیر مؤمنان علیه السلام سخن گفته است. متن این رساله را قندوزی در «ینایع الموده» (ج ۱، ص ۴۶۱) درج کرده است.
* پیشتاز مورخان، علی بن حسین مسعودی (متوفای ۳۳۳ق.) در کتاب گرانسنگ خود «مروج الذهب» (ج ۲، ص ۲) که در طول بیش

- از یک‌هزار سال، از استوارترین منابع مورد اعتماد مورخان بوده است، با صراحت و قاطعیت اعلام می‌دارد که: «ولادت آن حضرت در درون کعبه واقع گردید.»
- * محدث خبیر، محمد بن علی بن اسماعیل شافعی، مشهور به «ابن قفال» (متوفای ۳۶۵ق.) می‌نویسد: «فاطمه بنت اسد به هنگام زایمان وارد کعبه شد و علی علیه السلام را در آنجا به دنیا آورد. گفته می‌شود به جز علی بن ابی طالب کسی در کعبه زاده نشده است.» (فضائل امیر المومنین، به نقل از احقاق الحق، ج ۷، ص ۴۹۸).
- * حافظ، ابو عبدالله محمد بن عبدالله، مشهور به «حاکم نیشابوری» در کتاب بسیار معروفش «مستدرک صحیحین» (ج ۳، ص ۴۸۳) می‌نویسد: «به تواتر رسیده است که فاطمه بنت اسد، امیر مؤمنان - کرم الله وجهه - را در خانه کعبه به دنیا آورد.»
- * ابوالحسن، علی بن محمد واسطی شافعی، مشهور به «ابن مغزلی» (متوفای ۴۸۳ق.) در کتاب ارزشمند «مناقب علی بن ابی طالب» (ص ۷) به تفصیل، داستان ولادت امیر مؤمنان علیه السلام در درون کعبه را با سلسله اسناد خود، نقل کرده است.
- * شمس الدین، ابوالمظفر، یوسف بن قز اوغلی، مشهور به «سبط ابن جوزی» در کتاب پر ارج «تذکره الخواص» (ص ۲۰) می‌نویسد:
«در روایت آمده است که فاطمه بنت اسد حامله بود، بر گرد خانه طواف می‌کرد، ناگهان درد زایمان گرفت، در کعبه به رویش باز شد،

۲۷. الطبعة الأولى، تحقيق وتقديم أشرف أحمد الجمال (مكة المكرمة: المكتبة التجارية، مصطفى باز، عام ۱۴۱۶/۱۹۹۶)،
 ۲۸. مخفی گاه
 ۲۹. الأراج المسكى، ص ۷۰
 ۳۰. ۵۷. الطبعة الأولى، دراسة وتحقيق جميل عبد الله محمد المصرى، (مكة المكرمة، جامعة أم القرى، عام ۱۴۱۹ / ۱۹۹۸) ج ۱، ص ۲۲۶
 ۳۱. ورقة ب، مخطوط، مصور، خاص.
 ۳۲. الطبعة الثانية (مكة المكرمة: المطبعة الميرية، عام ۱۳۰۳هـ) ص ۱۴۸
 ۳۳. ج ۱، ص ۷۴۲
 ۳۴. طبع (مكة المكرمة: مكتبة ومطبعة النهضة الحديثه، عام ۱۴۰۷ / ۱۹۷۸) م ۹

فاطمه به اندرون كعبه در آمد و على] [را در آنجا به دنيا آورد.» (برای آگاهی بیشتر در این زمینه، ر. ك. به: فصلنامه میقات حج، ش ۳۴، مقاله «طلوع خورشید از درون كعبه»)
 ۱۷. الجامع اللطيف، ص ۳۲۸
 ۱۸. الجامع اللطيف، ص ۳۲۹
 ۱۹. الجامع اللطيف، ص ۳۳۱
 ۲۰. محل سعى
 ۲۱. الجامع اللطيف، ص ۳۳۰
 ۲۲. به نظر می رسد مراد امير الحاج باشد.
 ۲۳. الجامع اللطيف، ص ۳۳۳ - ۳۳۶
 ۲۴. الجامع اللطيف، ص ۳۳۸
 ۲۵. بيان اماكن متبركه و مأثور مكه مكرمه
 ۲۶. تاريخ القطبي، ص ۳۵۳